

NESPISOVNÁ ČEŠTINA JÁCHYMA TOPOLA V POLSKÝCH PŘEKLADECH

Katarzyna SAGAN

Abstrakt:

Tento příspěvek má za úkol konfrontační analýzu překladů českých současných literárních textů do polštiny a uvedení návrhů překladatelských řešení. Tato problematika je demonstrována na příkladě románu Jáchyma Topola *Sestra* a jeho polského překladu.

Klíčová slova:

Jáchym Topol, překlad, čeština, polština, stratifikace češtiny a polštiny, ekvivalence

Vlastní text

Aby komunikační proces překódování informace z jednoho jazykového systému do jiného byl úspěšný, při procesu překladu textu v jednom jazyce do textu v jiném jazyce je nutné zkoumat struktury jazyka výchozího a jazyka cílového. I když se translatorika stala mezioborovou disciplínou a teorie překladu integruje přístup komunikativní, psychologický či kulturně antropologický, překlad je především jazykovou operací.

Při překládání textů z jazyka, který je blízký cílovému jazyku, je nutná podrobná znalost shod a rozdílů obou jazykových systémů. Strategie překladu z češtiny do polštiny je determinovaná mimo jiné rozdílem struktury těchto dvou západoslovanských jazyků. Vedle závažné problematiky interferencí a tzv. zrádných slov je tady důležité zejména rozvrstvení současné češtiny a polštiny. V případě literárních a uměleckých textů by měl být kladen největší důraz na stylistický rozbor díla.

Zatímco v polštině existuje základní spisovná varianta jazyka a také varianta kolokviální, používaná zvláště v méně pečlivé běžné mluvě, čeština má kromě jazyka spisovného rovněž formu hovorovou a interdialekt – obecnou češtinu. Tento poslední, neformální útvar jazyka chybí polštině, což působí vážné problémy v překladatelské praxi. Žádný polský dialekt nemá takový rozsah a ty největší nejsou až tak expresivní, aby mohly nahradit český subkód. Za zmínku stojí také sociální prestiž a poměr uživatelů jazyka k obecné češtině, která *v zápasu s oficiálností usiluje v běžném jazykovém styku stát se většinovým prostředkem národní komunikace*.¹ Obecná čeština se stále více objevuje také v současné literatuře a proniká do literárních děl jako nástroj umělecké stylizace.

V případě tvorby Jáchyma Topola lze mluvit o individuálním aspektu autorova stylu, který by měl být respektován v překladu. Jáchym Topol používá ve svých románech především obecnou češtinu, často vplétá hovorové i slangové prvky. Uvažování nad jazykem je možné najít v románu *Sestra*:

*(...) psal jsem už svým vlastním otročím jazykem... abych už nebyl otrok.. ale bylo mi to tak silný, že sem moh nebejt... sekal jsem do jazyka a hladil ho a on mi vracel, muj jazyk mi byl živej! A je to tajnej a otevřenej jazyk. (...)*²

¹ Lotko E., *Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi*, Ostrava 1986, s. 105.

² Topol J., *Sestra*, Brno 1996, s. 159.

Topolův idiolekt byl charakterizován jako jazyk *zběsilý (...)* *proplétající nesčetné literární náračky, citace a parafráze ... s žargonem mládeže na cestách, s vulgarismy a slovy z angličtiny, ruštiny a němčiny, psanými foneticky, se slangem Organizace a s jazykovými hříčkami.*³ Za zmínku stojí také kompozice románu, kterou lze popsat jako chaotickou, protože dialogy nejsou od textu oddělené a proud řeči vypadá jako spontánní slovesný veletok.

Jáchym Topol dodává v rozhovoru:

*Chtěl bych jazyk kost, ale mám strašně rád i všechny ty příměsi, jazykovéj plevel, strusku, nános. Já mám jazykovou obsesi, používání jazyka mě fascinuje. (...) Máme v sobě všechny ty češtiny smotaný, obecnou, hovorovou, spisovnou, nespisovnou. Nevěřím tomu, co často tvrdí editoři, že v knížce má být zachována jednota. Aspoň pro beletrii a poezii tyhle hranice udává autor. Občas použiješ tvar spisovný, občas vulgarismus a stejně to zní přirozeně. Řeč snad každého Čecha je míchanice.*⁴

Charakteristické rysy autorovy poetiky a obtížnost překládání prostředků obecné češtiny vyžaduje od překladatele určité kompetence. *Není pouze lingvistou nebo pouze interpretem, jeho úsilí je zaměřeno na diskurs, na různé mechanismy chápání textu, na evokování mimojazykových kontextů, na možnost definitivního dotváření komunikátu příjemcem apod.*⁵

Překlad nemůže být stejný jako originál, ale musí stejně působit na čtenáře. Jazykové situace jazyka výchozího (čeština) a cílového (polština) jsou odlišné, tedy překlad plně ekvivalentní není možný. V níže uvedených příkladech je vidět, že zatímco v české verzi se nachází hodně prostředků nespisovné češtiny ve všech rovinách jazyka, v polském vydání vidíme jejich ekvivalenty především v rovině lexikální a je jich rozhodně mnohem méně:

My sme v podstatě vyřízený! zařval Micka.

Mně to eště nedošlo, víš? A já dneska potkal...sestru..

Ty máš ségru? zeptal se kdosi.

Jo! Jo, ale omluva.

Peníze sou rozházený po různéjch bankách, jenže jak víte, většinu našich prachů máme v dluzích, velký faktury můžou počkat, to znáte, ale těch malejch je moře, jo, ovšem obligace a jistiny..

Já mu vůbec nerozuměl, Bohler sice přikyvoval, ale bylo mi jasný, že je duchem jinde. Jedinej, kdo chápal, byl snad Žralok.

(...)

*Krach, nebo basa, nebo vobojí, nebo krach. (...)*⁶

³ Chvatík K., *Zběsilost*, Tvar 1994, č. 16, s. 17.

⁴ Weiss T., *Jáchym Topol: nemůžu se zastavit*, Praha 2000, s. 113.

⁵ Lotko E., *Překlad z geneticky blízkého jazyka a jazykové kompetence překladatele*, in: *Polsko-české sousedství v rozvoji jazyka a literatury*, Vratislav 1997, s. 71.

⁶ Topol J., *Sestra*, Brno 1996, s. 172.

Jesteśmy w gruncie rzeczy załatwieni! wrzasnął Kocur.

Jeszcze to do mnie nie dotarło, wiesz? I spotkałem dzisiaj... siostrę..

Ty masz siostrę? - spytał ktoś.

Tak! Tak, ale przepraszam.

Pieniądze są rozrzucone po różnych bankach, tylko że, jak wiecie, większość forsy mamy w długach, wielkie faktury mogą poczekać, znacie ten ból, ale tych małych jest morze, tak, obligacje, kapitał...

Nie rozumiałem, o czym mówi, Bohler wprawdzie kiwał głową, ale było dla mnie oczywiste, że duchem jest gdzie indziej. Jedyńm, który kumał, był może Rekin.

(...)

Bankructwo albo paka, albo jedno i drugie, albo bankructwo. (...)⁷

Charakteristické znaky obecné češtiny v hláskové a tvaroslovné rovině jazyka (dvojhláska ej na místě spisovného ý / í; protetické v- u slov začínajících na o; zjednodušení souhláskových skupin; unifikace koncovek; zkratková slova) jsou v polském překladu redukovány. Naproti tomu pozorujeme v polském překladu určité projevy používání kolokvialismů, objevují se i jazykové chyby:

(...) než jsem dorazil k šinkanzemu, tak du tunelem s vostatníma mrvolákama a zrovinka bylo taky spousta hefilinků a někerý vypadali těžce poraseny a já taky nevypadal jako nějaká nádhera! To zas ne! No von vobrst! Dyk víte, kuci! Tak tam jako chvíli křaprm a já vidím jednoho vobzvlášť dobityho maníka a von si z fáčů z rozmláčenýho hrudi tahá vajgla! To sem neměl leta, žváro! A koukám, to bude nějaká těžká pára, von si z pahejlu vyndá sirku! (...)⁸

↓

Ale zanim dotarłem do tego sinkansena, idę tunelem z innymi truposzami, akurat było tam do diabła i trochę luda, niektórzy wyglądali na niezłe zmaltretowanych, ja tyż nie prezentowałem się jak mister universum! O, nie! Przecie oberst!... No, wiecie, chłopaki! Więc leziemy tamtędy dłuższą chwilę, patrzę i co widzę? Jednego szczególnie pokiereszowanego młodego gościa, a on z bandaży na rozwalonej klatce piersiowej wyciąga fajkę! Dymka nie miałem całe lata! Patrzę się dalej, to będzie jakiś nie lada cwaniak, spod kikuta wyjmuję zapalkę! (...)⁹

Při srovnávání výchozího a cílového textu zdá se, že překladatel se snažil vytvořit komunikativní překlad. Takový přístup k textu umožňuje dosažení maximální míry adekvátnosti. Dostáváme se tedy k základní otázce teorie překladu, to znamená problematice takzvané nepřeložitelnosti. I když tady není zachována formální ekvivalence slovníková, pokud jde o jazykové prostředky, román v polském překladu působí skoro stejně jako v originálu. Překladatel se soustředí zejména na smyslovou a obsahovou část díla a zachovává ekvivalenci textovou:

⁷ Topol, J. *Siostra*, přel. Leszek Engelking, Warszawa 2002, s. 225.

⁸ Topol J., *Sestra*, Brno 1996, s. 101.

⁹ Topol, J. *Siostra*, přel. Leszek Engelking, Warszawa 2002, s. 133

Radší bych si, šéfe, vzal prachy předem, dyž dovolíte, řekl taxikář.

Počkej. Adresu, Černá, adresu.

Řekla jí. Chlápek stáh okýnko. Něco jsem mu dal.

Pak jsem šel městem k domům kmene, šel jsem labyrintem svýho světa, kde žiju, a v mém srdci byl mír. Protože teď už jsem věděl, že jsem ji našel, děkoval jsem Psici a moje síla rostla, smad. Ještě je potřeba vyřídít pár věcí a na fyzly se můžu vykašlat... (..)¹⁰

Wolalbym dostać forsę z góry, szefie, jeśli pan pozwoli, powiedział taksówkarz.

Chwila. Adres, Czarna, adres!

Powiedziała go. Facio opuścił okienko. Coś mu dałem.

Potem szedłem przez miasto do domów swojego plemienia, szedłem labiryntem swojego świata, tego, w którym żyję, a w moim sercu panował spokój. Bo teraz już wiedziałem, że ją znalazłem, dziękowałem Psicy, a moja síla rosła, chyba. Trzeba jeszcze załatwić parę rzeczy, a tajniaków mogę olać. (..)¹¹

Následující příklady ukazují lexikálně gramatické transformace a postupy překladatele, kdy se překládané a stylizované jednotky originálu najdou v překladu na jiném místě:

O co vlastně jde? (...)

To může bejt cokoli, ideologie je v hajzlu, zbejvaj prachy...¹²

O co właściwie biega?

To może być cokolwiek, ideologia zbankrutowała, zostaje forsa...¹³

Tu ironii si nech. Bude se ti eště hodit.¹⁴

Wsadź sobie tą ironię. Jeszcze ci się przyda.¹⁵

¹⁰ Topol J., *Sestra*, Brno 1996, s. 170.

¹¹ Topol, J. *Siostra*, přel. Leszek Engelking, Warszawa 2002, s. 223.

¹² Topol J., *Sestra*, Brno 1996, s. 165.

¹³ Topol, J. *Siostra*, přel. Leszek Engelking, Warszawa 2002, s. 216.

¹⁴ Topol J., *Sestra*, Brno 1996, s. 167.

¹⁵ Topol, J. *Siostra*, přel. Leszek Engelking, Warszawa 2002, s. 218.

Kompenzace a doplnění na jiném místě je překladatelův způsob, aby bylo v překladu dosaženo aspoň komunikativní ekvivalence asociací. Polština však není schopná vyjádřit veškeré nespisovné jevy češtiny. I když některé z uvedených vět by se daly přeložit doslova, překladatel spíše přehání kolokviální význam jednotlivých slov. Tímto způsobem nahrazuje nespisovné prvky z předchozí nebo následující české věty. Nejde však o překládání pouhých slov nebo vět, ale o přeložení spojitého textu, jehož jazykové jednotky na sebe plynule navazují a mají shodnou komunikační funkci. Vedle ekvivalence je stejně důležitá přijatelnost přeloženého textu pro adresáta, tj. polského čtenáře.

Takový dvojitý proces překódování, zároveň z nespisovné a spisovné češtiny do polštiny, vyžaduje dokonalou znalost obou jazyků. Překladatel je vždy pod tlakem jazyka originálu, ale překládat znamená pracovat především s mateřštinou.

Literatura:

CHVATÍK, K.: Zběsilost, *Tvar*, 1994, č.16, s. 17.

KUFNEROVÁ, Z.; POLÁČKOVÁ, M.; POVEJŠIL, J.; SKOUMALOVÁ, Z.; STRAKOVÁ, V.: *Překládání a čeština*, Praha: H&H, 1994.

LOTKO, E., *Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi*, Ostrava: Profil 1986.

LOTKO, E.: Překlad z geneticky blízkého jazyka a jazykové kompetence překladatele. In *Polsko-české sousedství v rozvoji jazyka a literatury*, Vratislav 1997, s. 71-77.

WEISS, T.: *Jáchym Topol: nemůžu se zastavit*, Praha: Portál, 2000.

TOPOL, J.: *Sestra*, Brno: 1996.

TOPOL, J.: *Siostra*. Přel. Leszek Engelking, Warszawa: WAB, 2002.

POLISH TRANSLATION OF JÁCHYM TOPOL'S COMMON CZECH LANGUAGE

Summary:

The text deals with the problems of literary translation of Jáchym Topol's novel *Sestra* into Polish. While Czech and Polish are closely related languages, the stratification of those languages is slightly different. In Polish there is no fully equivalent to the common Czech language therefore some elements of common Czech are untranslatable into Polish. The problem is even more complicated when colloquial language appears in literary text as a stylistic device. Translation of literary texts is no longer considered a reproduction of the original but a kind of rewriting interpretation.

The text presents the examples of translation and indicates compensation strategies as well as possible solutions made by translator in order to tackle translation problems and achieve a desired effect.

Key words:

Jáchym Topol, translation, Czech and Polish languages, stratification of Czech and Polish languages, equivalence

Kontaktní adresa:

Mgr. Katarzyna Sagan

Uniwersytet Jagielloński

Wydział Polonistyki

Gołębia 16

31-007 Kraków

katarzyna.sagan@uj.edu.pl +48 668661613